

BRANKO HEĆIMOVIĆ

O KOSTI SPAIĆU DANAS – ZA SUTRA

Kosta Spaić – Život i djelo
Urednica Antonija Bogner Šaban
Kapitol
Zagreb, 2004.

Među monografijama-zbornicima grupâ autora o kazališnim umjetnicima, tiskanim redovito na kunstdruku i ilustriranim brojnim fotografijama iz privatnog života i kazališta, s pozornice, koje se u posljednjim godinama epidemično pojavljuju i nameću kao nostalgično prizivanje prošlosti i potvrda prestiža subjekta, monografija-zbornik o Kosti Spaiću dvojako se izdvaja. Ona nije posvećena glumačkom velikanu, opernom solistu ili baletnom prvaku, a ni velikoj glumici, primadoni ili proslavljenoj balerini, dakle, osobi u središtu kazališnog čina i zanimanja publike, nego redatelju, i nije nastala uz neizbježnu asistenciju osobe koju predstavlja već deset godina nakon njezine smrti. Kao *hommage*.

Prema raširenom, ali diskutabilnom mišljenju o redateljima i redateljskoj umjetnosti u hrvatskom kazalištu razmjerno se malo pisalo, a ako se pisalo, pisali su, do unatrag nekoliko desetljeća, uglavnom redatelji,

isprva memoarski pa zatim analitički i teorijski, kao Gavello, te ponajviše autoreferencijalno. Prva knjiga jednoga teatrologa o jednom hrvatskom redatelju, knjiga Nikole Batušića o Branku Gavelli, objavljena je ipak još u doba kad je nasuprot suvremenim metodama rekonstrukcije kazališnog čina i redateljskog udjela u njegovu ostvarenju, koja primjenjuje Batušić, nazočna i cinična skepsa prema režiji kao umjetnosti i profesiji jednoga takvoga kazališnog autoriteta kao što je bio Ranko Marinković.

Razlažući u jednom od svojih poetičko utemeljenih razgovora tiskanim na stranicama dnevnih listova i revija te pretiskanim u drugom dijelu knjige *Nevesele oči klauna*, naslovljenom *Dijalozi*, o režiji kao umjetnosti bez tijela i čina, Marinković ustvrđuje da sve što je vidljivo i čujno, misleći pritom na sastavnice predstave, na glas, pokret, prostor, radnju, riječi i misli, nije njezino i

da njoj pripadaju samo *šarm, šik, trik, dosjetka, digresija, diverzija, incident i skandal*, odnosno da se režija "nosi" po epohama pa i sezonama, da je *podložna ukusima, modama, "idejama", kapricima, "pokretima", "duhu vremena"* i da *ne posjeduje nijedne konstante u kontinuitetu kazališnog čina*.

Apstrahira li se iz Marinkovićeve rasuđivanja njegov destruktivni cinizam, koji kolorira, oblikuje i dovodi to rasuđivanje do egzaltirane negacije režije i do postavke da je ona nastala *parazitski na simbiozi drame i glume kao neoplazma, nepredvidljiva izraslina koja je rapidno preuzela sve prerogative kazališne umjetnosti kao njena "glavna misao", smisao, entelehija, propulzija, snaga, sila i iznad svega moć*, onda se u Marinkovićevim rečenicama može nazreti njegova zatečenost, u kojoj veliki udio ima osobna dramatičarska vokacija i opredjeljenje za verbalno, konverzacijsko kazalište, pred postavljenim kazališnim činom i mogućnostima prepoznavanja što je u njemu redateljevo i što je u tom redateljevom doista umjetnički kvalitetno.

No ma koliko je Marinkovićevo razlaganje o režiji – izazvano uzgred očito, kako se može zaključiti po njegovu nastavku, vladavinom malih redateljskih satrapa koji ostvarujući svoje projekte i "viđenja" mrcvare književna djela – moglo, a i danas može djelovati konzervativno i arhaično, ono i u doba kad je formulirano, a i danas, svojom skepsom o redateljskoj umjetnosti i upitima koje postavlja o njoj kontroverzno naznačuje problematiku i put njezina istraživanja.

Ovo podsjećanje na Marinkovićevo hirovito rasuđivanje o redateljskoj umjetnosti ne bi ipak imalo svoj puni paradoksalni smisao, a i svrhu, da Marinković i deset godina mlađi Spaić nisu pripadali istom krugu intelektualaca i kazališnih ljudi, pedagoga, koji su se okupili u Akademiji za kazališnu umjetnost i u njoj godinama surađivali, i da Spaić dramtizirajući i režirajući Marinkovićeve *Kiklopa* nije ostvario jednu od svojih najcjeljenijih predstava.

Sastav i sadržaj monografije-zbornika o Kosti Spaiću nije, međutim, na sreću, opterećen Marinkovićevom ciničnom skepsom o redateljskoj umjetnosti, iako se autori pojedinih priloga, što je posve u duhu suvremene teatrologije, bore u svojim prosudbama s nekim dvojicama i upitima marinkovićevskog tipa.

Težnja sastavljača monografije-zbornika, a među njih valja osim urednice i nakladnika uvrstiti i neekspo-

niranu Spaićevu suprugu Kosovku Kužat Spaić, bila je nedvojbeno da se Spaić ovim izdanjem što je to moguće svestranije i temeljitije predstavi. A to nije bio ni malo lak zadatak, budući da je Kosta Spaić (1923. – 1994.) jedna od najznačajnijih osobnosti hrvatskoga kazališta druge polovine 20. stoljeća i da je bio član Habunekove Družine mladih, Strozijev i Gavellin učesnik te Gavellin sljedbenik, dramski i operni redatelj, predvoditelj i adaptator, pedagog i rektor Akademije, ravnatelj Dramskoga programa Dubrovačkih ljetnih igara i intendant Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu te da je njegovo viševrsno djelovanje, posebice redateljsko, nezaobilazno u novijoj povijesti hrvatske kazališne umjetnosti.

Strukturirana u suglasju sa spomenutom težnjom, monografija-zbornik o Kosti Spaiću sastoji se od tri dijela. Prvi, glavni, tvore uvodnik sintetskoga značenja urednice Antonije Bogner Šaban, teorijska studija Nikole Batušića i kritičko-analitički tekstovi o Spaićevim dramskim odnosno opernim režijama Marije Grgičević i Jagode Martinčević te memoarski prilog scenografa Hansa Georga Schäffera i Spaićev zapis *Moja vizija Kiklopa*. Drugi pak dio monografije-zbornika sadrži jedanaest memoarsko-anegdotskih priloga devetoro autora, Zlatka Viteza, Josipa Marottija, Georgija Para, Milke Podrug Kokotović, Špire Guberine, Zorana Mužića, Gorana Grgića, Rade Šerberdžije i Kosovke Kužat Spaić, dok je u trećem tiskan popis Spaićevih režija u Hrvatskoj i inozemstvu, kao i popis njegovih prijevoda drama i librete te adaptacija, a zatim i nagrada i odlikovanja koja je dobio.

Između jedina dva monografska izdanja u nacionalnoj teatrologiji o hrvatskim redateljima, između knjiga Nikole Batušića o Gavelli i Ane Lederer o Titu Stroziju, i monografije-zbornika grupe autora o Kosti Spaiću uočljiva je znatna razlika već u polazištima i preduvjetima za njihovu realizaciju. Gavella je, naime, autor čak triju teatroloških knjiga i jedne oveće rasprave, a Strozzi više teorijskih, pedagoških i autorefleksivnih tekstova, u kojima su, prvi svakako mnogo razvedenije i određenije, a drugi znatno suženije i parcijalnije, iskazali svoju redateljsku poetiku i teatrološka stajališta, a o njihovu djelovanju sačuvana je i dostupna neusporedivo opsežnija primarna građa (među kojom neprocjenjivu vrijednost imaju redateljske knjige) nego o skoro četrdeset odnosno trideset godina mlađem Spaiću.

PREMIJERE
FESTIVALI
RAZGOVORI
MI U SVIJETU

VOX
HISTRIONIS

AKTUALNOSTI
ANECDOTE
TEORIJA

NOVE KNJIGE

SJEĆANJA
DRAME

Djelovanje Gavelle i Strozija, nadalje, bilo je već i prije navedenih izdanja o njima mnogo više istraženo nego što je to bilo Spaićevo uoči grupnog rada na obradi njegova udjela u hrvatskoj kazališnoj kulturi. Za teoretsko osvjetljenje toga udjela u monografiji-zborniku najzaslužniji je Nikola Batušić koji u svojoj studiji inzistira na ishodištima Spaićeve redateljske umjetnosti ističući da je bio sljedbenik tradicionalne zagrebačke kazališne škole, ali i inovator u kazalištu koji je režiju poistovjećivao s društvenim procesom, da autonomiju vlastite umjetnosti dokazuje unutar kazališnog organizma, a da se autonomnost njegova slojevita redateljskog izraza temelji na vrhunskoj filološkoj i glazbenoj izobrazbi, da se njegove režije odlikuju duhovitim konverzacijskim šarmom i da su u službi autorovih ideja, nenametljive, nepomodne i samozatajne, ostvarene u interdisciplinarnim suradničkim odnosima. Tekst pak *Redatelj veličanstvena opusa*, u kojem Marija Grgičević analitički komentira Spaićeve redateljske postavbe dramskih djela na hrvatskim pozornicama, najpretenciozniji je po tematskoj širini i ujedno najopsežniji te zaprema gotovo polovicu monografije. Opravdano posvećujući doličnu pozornost Spaićevom obiteljskom podrijetlu, koje ga umnogome određuje, te mladenačkom uključivanju u kazalište, Marija Grgičević sustavno rekonstruira važnije Spaićeve redateljske postavbe posebno se zadržavajući na postavama Molièreova *Mizantropa* i *Don Juana*, Držićeva *Skupa* i *Dunda Maroja*, Shakespeareove *Mjere za mjeru* i Marinkovićeve *Kiklopa*. Osim analiza ovih režija u prilogu Marije Grgičević posebno je još uočljivo njezino funkcionalno podsjećanje na malobrojne Spaićeve autorske tekstove kao što su njegov članak o Gavellinoj režiji *Dubrovačke trilogije*, polemička obrana vlastite postavbe Molièreova *Don Juana*, tekstovi o scenским prostorima i repertoaru Dubrovačkih ljetnih igara, odnosno o osobnoj viziji *Kiklopa*, te predavanje o scenском govoru, koje je objavljeno unutar Elezovićeve nekrologa Kosti Spaiću u "Glasilu" HKDU-a.

Upravo posljednje spomenuto Spaićevo predavanje, kojim on raspravljaajući o umjetničkom govoru neizravno poziva na usporedbu Gavellinih i svojih filoloških, estetskih i filozofskih polazišta i dosegnutih spoznaja, potvrđuje u kojoj su mjeri za formuliranje i usvajanje redateljskih poetika, neovisno o svim drugim raspoloživim sredstvima i metodama rekonstrukcija redateljske umjetnosti, presudni tekstovi samih redatelja.

Kritički evocirajući u nastavku monografije-zbornika Spaićeve operne režije Jagoda Martinčević predočava Spaića kao redatelja koji se kloni konvencija i tradicije gradeći osobnu poetiku na temeljima koje sam postavlja te izlučuje četiri Spaićeve redateljske postavbe opernih djela, postavbe Šostakovićeve *Katarine Izmajlove*, Zajčeva *Nikole Šubića Zrinjskog*, Bizetove *Carmen* i Malcevova *Victora Hugoa*, kao oprimjerenja njegovih osobnih poetičkih nazora.

U tekstu švicarskog scenografa Hansa Georga Schäffera, koji je sa Spaićem realizirao sedamnaest predstava u Hrvatskoj i u inozemstvu, dominiraju tri vrijednosne sastavnice. Prva se ostvaruje već samim podsjećanjem na suradnju sa Spaićem i karakter likovnog opremanja njegovih predstava, druga se eksponira činjenicom da Schäffer jedini autentično svjedoči o Spaićevim režijama u inozemstvu, a treća se ogleda u Schäfferovim neuvijenim opservacijama o prilikama u hrvatskim kazalištima u samoupravljačko doba, koje imaju anegdotsko-povijesne dimenzije.

Memoarsko-anegdotski prilozi devetoro autora u drugom dijelu monografije-zbornika svojim podsjećanjem na suradnju, druženje i življenje sa Spaićem tijekom proba, ali i privatno, obiteljski, na Spaićevo poticanje glumačke kreativnosti, na njegove radne metode, muzikalnost i poliglotstvo, na kritički odnos prema površnom radu i reagiranju, na njegovo oblikovanje cjeline kazališnog čina i majstorstvo forme, kao i na shvaćanje važnosti detalja i istančano traženje i poznavanje smisla svake riječi, te na njegove osobne hobije i zanose, upotpunjuje predodžbu o Kosti Spaiću kao redatelju i čovjeku, koji je svojim životom i djelovanjem izrastao u velikana i pojam nacionalne kazališne kulture.

Primjena suvremenih teatroloških metoda i teorijskih spoznaja u rekonstrukciji Spaićeve redateljske djelatnosti te argumentacija analiza i razina diskursa samo su neke od neprijepornih značajki monografije-zbornika *Kosta Spaić*, koja govoreći o Spaiću danas za sutra ipak ne iscrpljuje temu o Kosti Spaiću i kazalištu.